

Mezhep Taassubunun İnanç Esaslarının Tespitine Etkisi: Şerif El-Murtazâ'nın İsmet Görüşü Örneği

Mehmet Emin GÜNEL

Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Konya/Türkiye, gun_eli@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5662-8492>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1775764>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 01.09.2025

Kabul Tarihi: 02.12.2025

Yayın Tarihi: 15.12.2025

Hakem Değerlendirmesi:

Bu makale, en az iki dış hakem/çift taraflı kör hakem tarafından incelenmiştir.

Benzerlik taraması:

Bu makale iThenticate ile taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Tarafsızlık:

Yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır.

Finansman:

Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Çıkar Çatışması:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Yazar Katkı Oranı:

Çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.

Telif Hakkı

© Mehmet Emin GÜNEL |
Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Öz

Bu araştırma, İmamiyye Şîası'nın merkezi doktrini İmamet'in zorunlu vasfı olan mutlak ismet (peygamber ve imamların mutlak masumiyeti) ilkesini, Şîî teorisyen Şerîf el-Murtazâ'nın (ö. 436/1044) yaklaşımları ve eserleri kapsamında ele almaktadır. Çalışmanın amacı, Murtazâ'nın mezhebi akideyle zahiren çelişen Kur'an ayetlerini savunmacı bir refleksle nasıl tevil ettiğini ortaya koyarak, mezhep taassubunun hakikat arayışı üzerindeki etkilerini tartışmaktır. Araştırmanın önemi, bir kelamcının doktriner sadakat ile nassın zahiri anlamı arasında kaldığında ürettiği hermenötik çözümlerin tutarlılığını somut bir örneklem üzerinden göstermesinde yatmaktadır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede Murtazâ'nın ismet ilkesini temellendirdiği rasyonel önermeler ve özellikle Hz. Âdem ve Hz. Yunus kıssaları gibi tartışmalı ayetlere getirdiği yorumlar analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda; müellifin doktrini korumak adına "isyan" kavramını nafiyeyle terk, "zulüm" kavramını ise sevaptan mahrumiyet şeklinde tanımlayarak nassları mezhebi kabullere uydurduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, siyasi kökenli bir ayrılığın teolojik bir kimliğe dönüştürülmesi sürecinde, doktriner tutarlılığı sağlama çabasının nassın zahiri anlamını zorlayan bir yapı ürettiği sonucunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, çalışma, bir ekolün kendi temel ilkesini savunma gayretinin, farkında olmadan muhalif ekolün doktriner dayanağını sağlamlaştırması paradoksunu da teyit ederek alana özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kelam; Şîa; Şerif el-Murtazâ; İsmet; Taassup.

Atıf

Günel, Mehmet Emin. "Mezhep Taassubunun İnanç Esaslarının Tespitine Etkisi: Şerif El-Murtazâ'nın İsmet Görüşü Örneği". *mütfekkir* 12/24 (2025), 379-340 <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1775764>

The Impact of Sectarian Bias on the Formulation of Doctrinal Principles: The Case of Sharif al-Murtada's View on Infallibility

Mehmet Emin GÜNEL

Associate Professor, Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology, Konya/Türkiye, gun_eli@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5662-8492>, doi: <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1775764>

Research Article

History

Received: 01.09.2025

Accepted: 02.12.2025

Published: 15.12.2025

Referee Assessment:

This article has been reviewed by at least two external reviewers/double-blind reviewers.

Plagiarism:

This article has been scanned with iThenticate and verified to be free of plagiarism.

Ethical Statement:

This study was prepared in accordance with scientific and ethical principles.

Impartiality:

The author has not been involved in any stage of the article evaluation and publication process, and the peer review process has been completed in accordance with the principles of scientific impartiality.

Funding:

The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.

Competing Interests:

The author declares that have no competing interests.

Author Contribution Ratio:

The study was conducted by a single author.

Copyright

© Mehmet Emin GÜNEL | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Abstract

This study examines the principle of absolute 'işma (infallibility), an essential attribute of the Imāma in Imāmī Shi'ism, through the approaches of the Shi'ī theologian al-Sharīf al-Murtaḍā (d. 436/1044). The aim is to reveal how al-Murtaḍā employs ta'wīl (allegorical interpretation) for Quranic verses ostensibly contradicting sectarian dogma, thereby discussing the impact of sectarian ta'aşşub on the search for truth. Employing document analysis, the research evaluates al-Murtaḍā's rational grounding of 'işma and his interpretations of controversial verses concerning Adam and Jonah. The study finds that, to preserve doctrine, the author redefines "disobedience" as the abandonment of supererogatory acts and "wrongdoing" (ẓulm) as the deprivation of reward, thus aligning the naşş (scripture) with sectarian acceptance. These findings demonstrate that the effort to maintain doctrinal consistency—while transforming a political schism into a theological identity—produces a structure that strains the text's literal meaning. Furthermore, the study offers an original contribution by confirming the paradox that an attempt to defend a school's fundamental principle may inadvertently reinforce the doctrinal basis of the opposing school.

Keywords: Kalām; Shī'a; al-Sharīf al-Murtaḍā; 'İşma (Infallibility); Sectarian Bias.

Cite as

Günel, Mehmet Emin. "The Impact of Sectarian Bias on the Formulation of Doctrinal Principles: The Case of Sharif al-Murtada's View on Infallibility". *mütfekkir* 12/24 (2025), 379-340 <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1775764>

Giriş

İslam inanç geleneğinde ortaya çıkan ayrılıkların zaman içinde bir ekole dönüşmesi ve bu ekollerin de güçlenerek varlığını sürdürmesi bilinen bir durumdur. İslam düşünce geleneğinde, Sünnî düşünce ekolleri temel referans olarak kabul edildiğinde, ona karşıt olarak gelişen ekoller arasında en kapsamlı ve kurumsallaşmış muhalif sistemi Şîa şemsiyesi altındaki teolojik ve fikhî oluşumlar temsil eder. Şîiliğin, uzun süre muhalefet zemininde kalması, sahip olduğu özgün düşüncelere nasslardan referans bulma teşebbüslerinde önemli bir mesafe kat etmesini sağlayan temel dinamiklerden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, Şîiliğin siyasi kökenli ayrılığını zamanla bütüncül bir dini kimliğe dönüştürme ve meşruiyetini derinleştirme çabasının bir sonucudur.

Şîî düşünce sisteminin Ehl-i Sünnet ekollerinden ayrılması, temel olarak İslam toplumunun erken dönemlerindeki hilafet tercihi gibi siyasi-hukuki bir ihtilaftan neşet etmektedir. O günün şartlarında belli amaç ve dinamiklerin belirlediği bu tercih, tarihi süreç içinde dini bir kimliğe bürünmüştür. Değişen tarihi şartların bir ekole yönelik aidiyet duygusunu canlı tutarak taraftar toplamadaki yetersizliği, söz konusu ekolü dinden referanslar bulmaya sevk eden gerekçelerden biri olmaktadır. Takriben bütün ekoller için iddia edilebilecek bu tespitin Şîa ekolü için çok daha geçerli olduğu söylenilebilir.¹ Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerin farklı tefsir ve tevil yöntemleriyle yorumlanabilme özelliği, bu ayetlerin mezheplerin temel doktrinleriyle çelişebilecek teolojik sonuçlar doğurma potansiyelini barındırmaktaydı. Bu gibi durumlarda, mezhebin iç tutarlılığını sağlamak ve dışarıdan gelebilecek eleştirilere karşı inanç sistemini savunmak amacıyla te'vil yoluna gidilmiştir. Örneğin, kader veya irade hürriyeti konularındaki ayetlerin yorumu, Mu'tezile ve Ehl-i sünnet kelimacıları arasında farklılık göstermiş ve her mezhep kendi akidesini destekleyecek şekilde ayetleri te'vil etmiştir.²

İslam teolojisi tarihinde ismet-i enbiya ilkesi, Sünnî ekoller, Mu'tezile ve Şîa tarafından—farklı nüanslarla birlikte—temel bir kabul olarak benimsenmiştir. Bununla birlikte, bu ilke, tarih boyunca güçlü bir muhalif söylem geliştiren Şîa inancı için kritik bir öneme sahiptir. Zira Şîa'nın diğer inanç ekollerinden ayrılan en temel doktrini olan İmamet düşüncesi, zorunlu olarak masumiyet vasfını taşıma mecburiyeti bulunmayan hilafet makamına karşı bir alternatif olarak ileri sürülmüştür. Bu bağlamda, seçim yoluyla belirlenen halife ile ilahi tayinle belirlenen imam arasındaki esaslı farklılıklardan biri, halifede aranmayan ancak imamda zorunlu olan masumiyet özelliğidir. Şîa, masumiyeti konusunda İslami ekollerin ittifak ettiği peygamberlerin siyasi ve ruhani haleflerinin bu sıfatı taşıması durumunu, Allah'ın, ümmeti büyük ihtilaflarla ve sapmalarla yüz yüze bırakacak hayati bir meseleye müdahale etmemesi şeklinde değerlendirmektedir. Onlar açısından böyle bir durum, aynı zamanda peygamberin vefatından sonra ümmetinin yoldan çıkmaması için gösterdiği azami çabanın hükümsüz kılınması sonucunu doğuracaktır.³

İsmet sıfatının, İslam teolojisi ekolleri tarafından benimsenen mutlak formuyla naslarda sarıh bir karşılığının bulunmadığı ve akli gerekçelerle kabul edilen bir iddiadan öte olmadığı yönündeki eleştirel yaklaşım, önemli teolojik sonuçlar doğurmaktadır. Bu eleştiri, en başta Şîa'nın hakikati temsil iddiasını temelden sarsacak bir sonuca işaret eder. Zira Şîa, kendi en önemli doktrini olan İmamet'in meşruiyetini, imamların da peygamberler gibi mutlak masumiyet vasfına sahip olmasına dayandırmaktadır. İsmet ilkesinin naslarda zayıf bir temele oturtulması, bu merkezi iddianın felsefi zeminini zayıflatır. Ehl-i Sünnet ekollerinin ismet-i enbiya görüşü ise, peygamberlerin ümmet için örnek teşkil etmesi gerekliliği üzerinden kuramsallaştırılmış ve bu nedenle oldukça önemsenmiştir. Ancak, naslarda peygamberlere atfedilen hata veya uyarı içeren ifadeleri, ismet ilkesine aykırı düşmemesi için aşırı tevillerle açıklamaya çalışan samimi teolojik çabalar, farkında olmadan bir paradoks yaratmıştır.

¹ Bk. Hasan Kurt, "İtikadî Mezheplerin Oluşum Serüveni", Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/3 (01 Haziran 2013), 25-32.

² Mehmet Kay, "Kur'an'ın Eleştirilen Yorum Biçimlerinin Ortak İfadesi: Tevil Ve Çeşitleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (27 Eylül 2018), 128-160.

³ Mahsum Aytepe, "İmamet'in Vucubiyeti Tartışmaları: Kadı Abdülcebbar-Şerif Murtaza", *Kelâm Araştırmaları Dergisi Kader* XIV/1 (2016), 103-109.

Bu teviller, tarih boyunca en güçlü dinî ve siyasî muhalif düşünce sistemlerinin Şîa'nın temel dayanağını oluşturacak olan mutlak ismet iddiasının güçlenmesine dolaylı bir katkı sağlamıştır. Bu durum, bir ekolün kendi temel ilkesini savunma gayretinin, farkında olmadan, kendi karşısındaki muhalif ekolün doktriner dayanağını sağlamlaştırması paradoksunu ortaya koymaktadır. 4

Şîa için hayati önem taşıyan bu doktrini savunmak ve naslara dayalı sağlam bir temele oturtmak isteyen İmamiyye ekolünün teorisyenleri, bu bağlamda yoğun bir tevil çabasına yönelmektedir. Bu alanda ön plana çıkan hem peygamberlerin hem de imamların masumiyeti konusunda müstakil bir eser telif eden Şîi bilginlerden biri Şerîf el-Murtazâ'dır. O, İmamiyye Şîa'sının en önemli kurucularından olan Şeyh Müfid'den (ö. 413/1022) Şîi kelamı ve fıkhnı dair dersler aldı. Nitekim, Bağdat İmamiyye ekolünün usûlîyye kolu Şerif el-Murtazâ ile zirveye çıkmıştır. O, hocası Şeyh Müfid'in semiyatı akla önceleyen metoduna karşı çıkarak, inanç esaslarının daha çok akli esaslarla temellendirilmesini gerekli görmektedir. Bu düşünce tarzıyla Mu'tezile'ye yaklaşan Murtazâ, Kur'an'ın mahlûk olmadığı görüşünü benimsemiş olması sebebiyle bu ekolden ayrılmaktadır. Murtazâ (ö. 436/1044)'nın düşünsel tekâmülünü derinden etkileyen ikinci mühim entelektüel şahsiyet, önde gelen Mu'tezilî âlimlerden olan Kadı Abdülcebbar el-Hemedânî (ö. 415/1025)'dir. Bu çift yönlü etki, Murtazâ'nın entelektüel kimliğinde hem Şii geleneğinin hem de Mu'tezile'nin rasyonalist eğilimlerinin bir sentezini ortaya koymaktadır. Bu arka plan, vahyi rasyonel ilkelerle uzlaştırmayı amaçlayan te'vil metodolojisinin oluşumunu doğrudan etkilemiştir.5

Bu çalışmada, İmamiyye Şîa'sının önemli teorisyenlerinden olan Şerîf el-Murtazâ'nın, mensup olduğu mezhep çevrelerinde ittifakla benimsenen ismet anlayışı ve ismet görüşüyle çelişen nasların açık anlamını mezhebi saiklerle tevil ederken takip ettiği yöntem ele alınacaktır. Taassubun, şahıslar ve onların hakikat arayışı üzerindeki etkilerine dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışmada, sadece bir mezhepte değil nerede olursa olsun birçok problemin kaynağı olan bu mutaassıp tutumların etkilerinin tespiti amaçlanmaktadır.

1.Şerif El-Murtazâ'nın İsmet Görüşü

İsmet (عِصْمَة), kelime anlamıyla "koruma" demektir ve İslam teolojisinde, özellikle Şîa İslam'ında öne çıkan, günah işlememe, hatadan korunmuş olma veya ahlaki masumiyet kavramıdır.6 Şîa teolojisinde ismet, peygamberlerin, imamların ve meleklerin temel bir özelliğidir. İnsanlara (peygamberler ve imamlar) atfedildiğinde, "günah işleme gücüne sahip olmalarına rağmen, itaatsizlik eylemlerinden kaçınma yeteneği" anlamına gelir. İsmet, saf bir yapı, üstün nitelikler, muhaliflere karşı sağlam duruş ve sükûnet ile birlikte Allah tarafından bahşedilen ilahi bir lütuf olarak kabul edilir. On İki İmam Şîa'sı perspektifinden, ismet On İki İmam'a özgü bir nitelik olup, Allah'tan gelen mucizevi bir hediye olarak görülür. Masum bir kişi, üstün dindarlığı, Allah bilinci, Allah sevgisi ve günahın sonuçları hakkındaki derin bilgisi nedeniyle günahattan korunmuş kabul edilir. İmamın masumiyeti, günah işleme veya işlememe konusundaki özgür iradesini ortadan kaldırmaz. Aksine, ismet, diğer insani yeteneklerin önüne geçen, kişiyi sapmaktan ve günah işlemekten tamamen koruyan, Allah vergisi bir bilinçtir.7

İmamiyye Şîa'sının kurumsal yapısını tamamlama sürecinde önemli bir rol üstlenen isimlerden biri de kuşkusuz Şeyh Müfid'tir. Onun İmamiyye mezhebinin temel ilkelerini savunurken müracaat ettiği yöntemler, kendisinden sonra gelen mezhep bilginlerinin önemli kaynaklarından olmaktadır. İmamet doktrininin, rivayetlerden daha çok akli açıdan temellendirilmesini önemseyen Şeyh Müfid'in

4 Mehmet Emin Günel, "İsmet-i Enbiya İlkesinin Kur'an'a Aykırı Yorumlanması Ve Bunun Sebep Olduğu İtikadî Problemler", *Marife* 19/2 (2019), 637-659.

5 Bk. Habib Kartaloğlu - Ziya Erdinç, "Şîi-Usûlî Düşünce Açısından Şeyh Müfid ile Şerîf el-Murtazâ Mukayesesi = Comparison of Shaikh Mufid and Sharif al-Murtada from Shi'i-Usuli Perspective", *e-Makâlât: Mezhep Araştırmaları* X/1 (2017), 150-153.

6 Seyyid Şerîf el-Cürânî, *Kitâbü't-ta'rifât* (Lübnan: Mektebetü Lübnân, 1985), 156.

7 Bk. Muhammed b. Muhammed b. Numan el-Müfid, *el-İfşâh fi'l-imame* (Kum: Dâru'l-Müfid, 2000), 27-29; Murtezâ el-Mutahharî, *el-İmâme*. (Beyrut: Daru'l-Havra, ts.), 37-39.

başını çekip tam anlamıyla hakkını veremediği bu yöntemi, onun öğrencilerinden olan Murtazâ daha cesur bir şekilde takip etmektedir.⁸ Âhad rivayetlerin fıkıh alanında delil olamayacağını ileri sürerek hocasına muhalefet eden Murtazâ'nın bu temayülü, inanç konularında akla daha fazla değer vermesiyle paralel bir tercihtir. Rivayetlerin hemen hemen tamamına yakınının zan taşıyan âhad rivayetler olması hem Sünni hem de Şîî çevrelerde, inanç konularının tespitinde rivayetlerin değerini ve belirleyiciliğini oldukça azaltmaktadır. Bu sebeple itikadi meselelerde rivayetler, bir ilkenin tespitinden daha çok, tespit edilmiş bir esasın peygamber uygulamasındaki şahitleri olarak kullanılmaktadır.⁹

Rivayetlerin bağlayıcılığını kabul etmeyen kelamcılar, itikadi meselelerde dayandıkları başlıca referanslar Kur'an, az sayıda mütevatir haber ve akli delillerdir. Kelamcılar, çoğunluğunun görüşlerini oluştururken veya muhaliflerine cevap verirken dikkate aldığı bu kaynaklar, İmamiyye usulilerinden Murtazâ'nın da fikirlerini temellendirdiği esaslardır. Bu bağlamda, Murtazâ'nın peygamberlerin ve onların tayin edilmiş takipçileri olarak kabul ettiği imamların mutlak masumiyet sıfatına sahip olduğunu ileri sürerken kullandığı kanıtların büyük çoğunluğu akli önermelerden üretilmektedir. Öte yandan, ismet-i enbiya ilkesinin ispatı için müracaat edilmesi beklenen temel kaynak Kur'an olmasına rağmen, ilkenin mutlak gerekliliğini savunanların çoğu, Kur'an'dan doğrudan delil bulmak yerine, ilgili ayetleri te'vil etme çabasına odaklanmaktadır. Bu yaklaşım, söz konusu ilkenin nasslara dayalı bir kabulden ziyade, farklı akli gerekçelerle benimsenmesi gereken zorunlu bir ilke olarak değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır ki, Murtazâ'nın konuyu müstakil olarak ele aldığı eserinde de, ilkeyi akli temellerle ispatlamaya çalışıp, peygamberlerin masumiyetine aykırı görünen Kur'anî pasajların te'vili yoluyla savunduğu gözlemlenmektedir.¹⁰

1.1.Murtazâ'ya Göre Nübüvvet ve İmâmette İsmet

Murtazâ'ya göre, peygamberlerin niteliklerinden kabul edilen ismet sıfatında İmamiyye Şîa'sı ile diğer ekoller arasında ihtilaflar bulunmaktadır. O, Şîa'nın, peygamberlerin nübüvvet öncesinde de sonrasında da hem büyük hem de küçük günahlardan korunmuş olduğu inancına sahip olduğunu söylemektedir.¹¹ Onlara göre imamlar da günahattan korunmuşluk sıfatında peygamberlerle ortaktır.¹² Peygamberlerin sahip olduğunu düşündükleri sıfatların aynısını bazen de daha fazlasını imamlara nispet eden Şîî düşüncenin bu itikadı, onların, imamları, imam olmayan peygamberlerden daha üstün görmelerine dayanmaktadır. İmamların sahip olduğu niteliklerin tespitinde önemli bir rolü olan bu iddianın delili olarak Hz. İbrahim'in insanlara imam kılındığının bildiren ayete işaret etmektedirler. Mevzubahis ayette "Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: "Ben seni insanlara önder yapacağım." İbrahim de, "Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)" demişti. Bunun üzerine Rabbi, "Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz" demişti." buyurulmuştur."¹³ İmamlığın Ehl-i sünnetin kabul ettiği halifelik makamından çok farklı olduğuna dikkat çeken Mutahharî'ye göre bu ayet, Şîa'nın savunduğu imamet doktrininden söz etmektedir. Zira bu ayetteki imamlık makamı, siyasi yöneticiliği de kapsayan önemli bir tayindir. Bu makama ulaşmak her peygambere nasip olmamıştır. Çünkü ayette, Hz. İbrahim gibi büyük bir peygamberin; evladını kurban etmek, ateşe atılmak gibi büyük sınavları tamamladıktan

⁸ Bk. Mustafa Öz, "Şerîf el-Murtazâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/586-588.

⁹ Bk. Ramazan Korkut, "Şîî-USûlî Gelenekte Haber-i Vâhidin Hüccet Değeri: Şerif Murtazâ Örneği = The Value of Evidence of the Khabar al-Wahid in the Shiite Tradition: The Example of Sharif Murtaza", *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* [Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi] VII/2 (2021), 1413-1419.

¹⁰ Ayrıntılı bir çalışma için bk. Günel, "İsmet-i Enbiya İlkesinin Kur'an'a Aykırı Yorumlanması Ve Bunun Sebep Olduğu İtikadî Problemler".

¹¹ Şerîf el-Mürtazâ, *ez-Zahîre fî 'ilmi'l-keîlâm*, thk. Seyyid Ahmed el-Hüseynî (Kum: Müessesetü Neşri'l-İslâmî, 1991), 337-338.

¹² Şerîf el-Mürtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ* (Kum: İntişârâtü'r-Rızâ, 1947), 15.

¹³ Bakara 2/ 124.

sonra imamlığa layık görüldüğü bildirilmektedir. Her peygamberin ulaşamadığı bu makama tayin edilmiş olan on iki imam, bu niteliğe sahip olmayan herkesten daha faziletli görülmektedir.¹⁴

Murtazâ'ya göre imamın masumiyetini bilmenin iki yolu vardır: Ya Allah tarafından nas ile bildirilecek veya peygamberlikte olduğu gibi imamlık iddiasında bulunan kimsenin bu iddiasının ispatı olarak Allah tarafından onu destekleyen bir mucize gönderilecektir. Çünkü masumiyet yani gücü yetse bile ömrünün sonuna kadar hiç günah işlememek ve bundan korunmak sıfatının kimlerde bulunduğu malumatı ancak Allah'ın bileceği ve haber vereceği türden bir bilgidir.¹⁵

Murtazâ, Hadis ehli ve Haşviyye olarak nitelendirdiği kesimlerin ismet anlayışlarının, belli dönemlerde ve bazı günah türlerini peygamberlerden istisna etmekten ibaret olduğuna işaret etmektedir. Mukayyet bir ismet anlayışına sahip olan bu kesimlere nispet ettiği bazı görüşler şu şekildedir:

- Peygamberlikten önce büyük günah işlemelerini caiz görenler,
- Şeri vazifesiyle ilgili olan bir konuda yalan söylememek kaydıyla peygamberlik sürecinde büyük günah işlemelerini caiz görenler,
- Peygamberlik esnasında gizleyip insanlara duyurmamak şartıyla günah işlemelerini caiz görenler,
- Her durumda büyük günah işlemelerini caiz görenler.¹⁶

O, İmamiyye Şîası dışındaki ekoller içinde Mu'tezilenin ismet görüşünün kendilerine daha yakın olduğunu söylemektedir. Mu'tezileden Nazzam (ö. 231/845), Cafer b. Mübeşşir (ö. 234/848-49) ve onların takipçilerinin, peygamberlerin işlemiş oldukları günahların, ancak unutarak veya dalgınlıkla gerçekleşebileceği görüşünü savunduklarına dikkat çeken Murtazâ, imamların masumiyeti meselesinde ise Mu'tezilenin diğer fırkalarla aynı düşüncüyü benimseyerek imamların büyük günah işlemelerini caiz gördüğüne işaret etmektedir. Mu'tezile, temsil ettikleri makamın yüceliği sebebiyle, unutarak veya yanılarak günah işleyen peygamberlerin, ümmetleri arasında aynı durumdaki bir fertten farklı olarak bu yaptıklarından da sorumlu tutulacaklarını iddia etmektedir.¹⁷ Mu'tezile, kulların, unutarak veya yanılarak yapılan yanlışlardan hesaba çekilmeyeceği görüşünü savunması gerekirken, peygamberler için bunun mümkün olduğunu savunmaktadır.¹⁸ En önemli ilkeleri olan adalete aykırı bu durumu mümkün görmelerinin sebebi ise, peygamberlerin yaptıkları bazı eylemlerinden dolayı Allah tarafından azarlanmış olduklarını bildiren Kur'an naslarının mevcudiyetidir.

Murtazâ, Mu'tezile ile İmamiyye Şîası arasındaki ihtilafın, mesele tahkik edildiğinde ortadan kalkacak lafzi bir ihtilaf olduğunu düşünmektedir. Mu'tezile, peygamberlerin cezayı gerektirmeyecek günahlar işleyebileceklerinin cevazına kaildir. Ceza ve kınama gerektirmeyip yalnız sevabın azalması anlamına gelen bu durumu kabul eden Mu'tezile, konu hakkındaki Şîî görüşe yaklaşmaktadır.¹⁹ Peygamberlerin küçük günahları işleyebileceğini söyleyen Mu'tezile, küçük günahlar hakkında ileri sürdükleri "ihbat ve tekfir nazariyesi"²⁰ aracılığıyla, bu durumun kınama ve cezalandırma

¹⁴ Mutahharî, *el-İmâme*, 188-191.

¹⁵ Şerîf el-Mürtazâ, *Cümelü'l-İlm ve'l-Amel*, thk. Rıza Yahya Purfarmet (Kum: Mecmeu'l-Buhusi'l-İlmiyye, 2020), 333.

¹⁶ Mürtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 16.

¹⁷ Mürtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 16.

¹⁸ Ebû'l-Hasen b. Ahmed b. Abdilcebâr el-Hemedânî Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1996), 572-575.

¹⁹ Mürtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 17.

²⁰ "İhbât ve tekfir, işlenen günahlar sebebiyle yapılan iyi amellerin, yapılan güzel davranışlar sebebiyle de bazı günahların silinmesi anlamında iki Kur'an terimidir. İhbât, sözlükte "boşa gitmek, değerini kaybetmek" anlamına gelen habt kökünden türemiş olup "boşa çıkarmak, silip yok etmek" anlamlarına gelir. III. yüzyıldan itibaren kelâm âlimleri, ihbât meselesini va'd-va'id, sevâp-cezâ bağlamında ve tekfir kavramıyla birlikte tartışmışlardır. "Örtmek" anlamındaki kefr kökünden gelen tekfir kelimesi, sözlük mânâsı itibarıyla, yıldızları örten güneş veya güneşi örten bulut, kılıcı örten elbise, eşyayı gizleyen kap, tohumu toprağın altına gömen çiftçi gibi, örtme, kaplama anlamlarında kullanılmaktadır. Tekfir kelimesi terim olarak ise, birini küfürle itham etmek veya bir davranışın başka bir davranışın sonuçlarını ortadan kaldırması anlamındadır. Bazı kötü davranışların, iyi amellerin sevâbını boşa götürmesi anlamında kullanılan ihbâtla birlikte incelenmiştir. İhbât ve tekfir konularında tartışmalar daha çok ihbât üzerinde

gerektirmeyeceğini iddia etmektedir. Şîa'nın ihbat ve tekfir nazariyesini kabul etmediğini söyleyen Murtazâ, ihbat ve tekfir nazariyesini kabul eden Mu'tezile'nin peygamberler için gerçekleşeceğini savunduğu akıbetin, küçük büyük bütün günahları peygamberler için mümkün görmeyen Şîa'nın konu hakkındaki iddiasına benzediğini düşünmektedir.²¹ Her iki ekol, farklı yaklaşımlar sergileseler de peygamberlerin kınama ve cezayı hak edecekleri bir durumla karşılaşmayacaklarını iddia etmektedirler.²²

Murtazâ, peygamberlerin misyonları gereği müneffir niteliğine sahip her türlü davranıştan korunmuş olduğuna dikkat çekmektedir. Peygamber eylemlerinin tenfir/uzaklaştırıcılığı meselesi, onun, ismet sıfatının sınırlarını tayin ederken en çok dayandığı kavramlardan biridir. Uzaklaşma ve rahatsız etme kök anlamının geçişli formunun mastarı olan tenfir; rahatsızlık veren, uzaklaştıran, nefret uyandıran kişi ve eylemler için kullanılmaktadır.²³ Ona göre müneffir davranış, muhatapları peygamberlerden uzaklaştıran tiksindirici eylemlerdir. Peygamberlere tabi olunmasını zorunlu kılan Yüce Yaratıcının, onları müneffir eylemleri işleyecek bir yapıda kılmasının caiz olmayacağını söylemektedir. Sert ve kabalık gibi sıfatlardan uzak tutulan peygamberler, insanı olgunlaştırmak gibi güzel neticeleri barındıran hastalıklardan da tenfire yol açma ihtimalinden dolayı korunmuşlardır. Murtazâ, peygamberlerin tenfir sıfatını taşıyan büyük günahları işlemesini caiz görmelerine rağmen peygamberlerden uzaklaşmayıp onlara tabi olan kimselerin varlığının istisnai bir durum olup "peygamberlerde tenfir eylemlerinin imkânsızlığı" esasına zarar vermeyeceğini söylemektedir. Çünkü insanlar, davete icabeti güçlendirmesine rağmen güler yüzlü kimsenin çağrısını reddederken, kendilerini küçük düşürecek tavırlarla davet eden bir başkasının davetine icabet edebilirler. Bu durum davetine icabet edilmesini isteyen birinin yapması gereken eylemlerin tespitinde kriter olmayacak istisnai bir durumdur. Murtazâ'ya göre, insan fıtratı ve toplumsal psikoloji, tenfir doğuracak eylemleri asla gerçekleştirmemiş olan bir rehbera itaat etme ve bağlanma konusunda, geçmişte bu tür eylemleri işlemiş ve tövbe etmiş olsa bile, gelecekte tekrarlama ihtimali taşıyan birine tabi olmaya kıyasla çok daha güçlü bir meyil taşır.²⁴

Murtazâ, Kâdî Abdülcebbâr'ın imamet görüşünü eleştirmek için kaleme aldığı eserinde, imamların masumiyetini, peygamberlerin masumiyeti ilkesinin bir neticesi görmektedir. Ümmetten farklı kesimlerinin, peygamberden sonra, üç ayrı adayı bu makama uygun gördüklerini söylemektedir. Bu adaylardan Hz. Ebu Bekir ve Hz. Abbas'ın masumiyeti söz konusu olmadığı için, ismet sıfatına sahip olduğunun delillerle sabit olduğunu iddia ettiği Hz. Ali'nin uygun ve atanmış tek seçenek olduğu sonucuna varmaktadır.²⁵ Murtazâ, imam olduğu iddia edilen Hz. Ebubekir ve Abbas'ın masumiyetine dair hiçbir iddianın gelmemiş olmasını aleyhlerinde bir delil olarak ileri sürmektedir. Masum olduğu konusunda delil olan tek kişinin Hz. Ali olduğunu söyleyerek tek geçerli imamın o olduğunu ispat ettiğini iddia etmektedir.²⁶ Bu konudaki delillendirmesi de imamet meselesinde ismet doktrininin ne kadar merkezi bir yerde bulunduğunu göstermektedir. Buradan hareketle ismet iddiası yanlışlandığında Şîa'nın en temel ilkesi olan imamet iddiasının temelden sarsılacağını söyleyebiliriz.

Murtazâ, kendileri dışındaki ekollerin, Müslümanların yöneticisi olacak kimsenin masum olma şartını reddederek, ümmetin en faziletli olmasını savunduklarını söylemektedir. Ona göre Allah

yoğunlaşmaktadır. Mu'tezile, günâh ve sevâp konusunda ihbât ve tekfiri kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunun en önemli sebebi, usulleri gereği bir mükellefte, aynı zamanda cezâ ve sevâp hallerinin bulunamayacağı inancıdır. Kebire sebebiyle birçok sâlih amelin boşa gideceğini savunmaktadırlar. Az olan sevâp veya cezânın, çok olan sevâp veya cezâ ile düşmesi kuralı, Mu'tezilî bilginlerin konu hakkındaki kabullerine uygun olarak geliştirdikleri ve savundukları bir kuramdır." Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "İhbât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/529-530; Mehmet Emin Günel, "Mu'tezile Ekolünün İhbât ve Tekfir Görüşlerine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (31 Aralık 2017), 271-285.

²¹ Murtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 17.

²² Şerîf el-Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-imâme*, thk. es-Seyyid Abdüzzehrâ (Tahrân: Müessesetü's-Sâdık, 1986), 2/5.

²³ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasebullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli (Kahire: Dâru'l-Maarif, ts.), 4498.

²⁴ Murtazâ, *eş-Zâhire fi 'ilmi'l-kelâm*, 339.

²⁵ Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-imâme*, 2/207-209.

²⁶ Murtazâ, *Cümeli'l-'ilm ve'l-'amel*, 335.

katında daha faziletli olan kimsenin tespiti, müşahade veya deliller aracılığıyla ulaşılamayacak özel bir alanda yer almaktadır. Bunu öğrenmenin yolu ise ya nas ya da mucizelerdir. İmamın tespitinde, nas veya mucizenin gerekliliğini kabul etmenin ise, Şia'nın ismet ve nasla tayin görüşünün doğruluğunu destekleyecek bir yaklaşım olarak görmektedir.²⁷

Murtazâ'ya göre imamın, döneminde üstü olmayan bir lider olması zorunludur. Masumiyet bu açıdan da önemlidir. Zira bu sıfat sorumlu olduğu muhatapları arasında yalnız kendisinde bulunmalıdır.²⁸ Bu özellik imamın masum olmasını gerekli kılan ve onu diğer yönetici ve emirlerden ayıran bir sıfat olmalıdır.²⁹ Murtazâ'ya göre, yöneticiler içinde bir masumun bulunmaması bu yöneticileri bir diğerine muhtaç kılar, zira masum olmayan her bir yönetici bir başka masuma muhtaç olacaktır. Teselsül şeklinde sürüp giden bu durumun mantık açısından muhal olması, her dönemde bir masumun varlığını aklen gerekli kılmaktadır.³⁰

Peygamberlerin masumiyetini kabul edip gerekçelendiren ama aynı gerekçenin imamlar için söz konusu olmadığı için imamların masumiyetine karşı çıkanlara göre peygamberler ilmin ana kaynağıdır. Murtazâ bu konuda imamların da peygamberler gibi olduğunu iddia etmektedir. Ona göre fitne ortaya çıktığında ve hakka ulaşma imkanları ortadan kalktığında insanlarla hakikat bilgisi arasında tek köprü ancak masum imamlardır. Bu açılardan imamlar da peygamberler gibi aynı illet sebebiyle masum olmalıdırlar.³¹

Murtazâ, imamet inancının kabulü noktasında itirazların yükseldiğini, kendileriyle diğer kelami ekollerin bu açıdan karşı karşıya geldiklerini iddia etmektedir. İmamların masumiyeti meselesi, imamet gerekliliği tartışmalarından ayrı olarak ele alındığında masumiyet konusunda bir ihtilafın olmayacağını ifade etmektedir.³² Muarızlarının tamamının peygamberlerin ismetini kabul etmiş olmaları, onu, imamların ismeti probleminde onları kolaylıkla ikna edebileceği düşüncesine sevk etmiş görünmektedir. Murtazâ'ya göre imamet kabulü sorunu aşılınca, imamın masumiyetini temellendirmek daha kolay ve daha makul bir zeminde gerçekleşecektir.

2.Mezhep Taassubunun Sebep Olduğu Zorlama Te'viller

Te'vil, Arapça "(وَلَوْ)" kökünden türeyen bir kelime olup sözlükte "aslına dönmek", "bir şeyi varacağı yere vardırarak, götürmek ve döndürmek" gibi anlamlara gelir. Terim olarak ise te'vil, "meşru bir sebep veya delilden ötürü, herhangi bir ayeti ya da kelimeyi zahiri manasından alıp, bağlamından koparmadan kitap ve sünnete uygun biçimde yorumlamak" şeklinde tanımlanır. Genel anlamda, sözün zahiri (dışsal) anlamına yapılan bir müdahale, içsel manasını keşfetme çabası ve hakikatine döndürme ameliyesidir.³³

Te'vil'in temel amacı, ilahi iradeyi doğru bir şekilde anlayabilmek ve özellikle nakil ile akıl arasında yüzeysel bir çatışma görüldüğünde bu iki bilgi kaynağı arasındaki uyumu sağlamaktır. Te'vil, tarihsel süreçte tefsir ilmi açısından oldukça tartışmalı bir yöntem olmuştur. Kur'an'da uygulanıp uygulanamayacağı ve eğer uygulanacaksa sınırlarının ne olacağı konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur.³⁴ İmam Maturidi (ö. 333/944), tefsirine "Te'vilatu'l-Kur'an" adını vererek bu kavramın önemini vurgulayan ilk alimlerdenidir.

²⁷ Murtazâ, *eş-Şâfi fi'l-imâme*, 2/7.

²⁸ Murtazâ, *ez-Zağîre fi 'ilmi'l-kelâm*, 410.

²⁹ Şerif el-Murtazâ, *Cevâp Mesâili'l-Trablusiyye*, thk. Haydar el-Beyâtî (Kum: Mecmeu'l-Buhusi'l-İlmiyye, 2020), 326.

³⁰ Murtazâ, *Cümeli'l-ilm ve'l-amel*, 330.

³¹ Murtazâ, *Cevâp Mesâili'l-Trablusiyye*, 327.

³² Murtazâ, *Cevâp Mesâili'l-Trablusiyye*, 324.

³³ Bk. Ebu'l-Kasım Hüseyin Râgıp el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Kiyânî (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1961), 31-32; Cürçânî, *Kitâbü't-ta'rifât*, 52.

³⁴ Kur'an'ın mahiyeti ve farklı tevîl anlayışlarına eleştirel bir bakış açısı için bk. Hasan İslam Sak, "Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Kur'an ve Tefsir Telakkisi", *AKİF : Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi*
 Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi LIV/1 (2024), 42-51.

Genel olarak te'vil için belirli şartlar öne sürülmüştür. Te'vile esas olacak mananın, mecaz yoluyla da olsa lafzın aslının delalet ettiği manalardan biri olması; yapılan te'vilin, manası açık bir nass ile asla çelişmemesi ve tevilin, lafzın ilk anda akla gelen zahiri manasından başka bir manaya hamledilmesi için açık bir şer'i delile dayanması gerekmektedir. Te'vilin bu şartlara tabi olması ve tartışmalı bir yöntem olarak kabul görmesi, onun keyfi bir yorum faaliyeti olmadığını, aksine İslami ilimler içinde belirli kurallara ve sınırlara tabi bir disiplin olduğunu göstermektedir.³⁵ Bu durum, meşru yorumu sübjektif görüşlerden ayırmak için kullanılan önemli bir iç düzenleme mekanizmasıdır. Bu titizlik, vahyin genel otoritesinin korunmasını ve teolojik tutarlılığın sağlanmasını amaçlar.³⁶

İslam düşünce tarihinde kelim mezhepleri, Kur'an ayetlerini anlama ve yorumlama konusunda farklı metodolojiler geliştirmiştir. Özellikle bazı ayetlerin zahiri anlamlarının, mezhebin temel akidesi veya rasyonel kabulleriyle çelişiyor gibi görünmesi durumunda, te'vil mekanizmasına başvurulmuştur. Bu durum, kelamın kendine özgü bir tefsir geleneği oluşturmalarının başlıca nedenlerinden biridir. Kelam mezheplerinin kendi inanç ilkelerine aykırı gördükleri ayetleri tevil etme gerekçeleri, başta tenzih ilkesi, akıl-vahiy uyumu, mezhebin akidesini koruma ve zahiri anlamın imkansızlığı gibi temel motivasyonlara dayanmaktadır. Bu teviller, İslam düşüncesindeki hermenötik zenginliği göstermekle birlikte, farklı kelami ekoller arasında önemli yorum farklılıklarının ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. ³⁷ Bu bölümde, bir kelam mezhebinin kendi inanç ilkelerine aykırı gördükleri ayetleri tevil etme gerekçeleri ve bu yaklaşımın altında yatan temel motivasyonları, ekolün teolojik kurgusunun şekillenmesinde önemli rol üstlenen bir teorisyen bilgininin yaklaşımları üzerinden ele alınacaktır.

2.1.İsmet İlkesine Aykırı Görülen Ayetlerin Tevili

Şerif el-Murtazâ, peygamberlerin ve imamların masumiyetine odaklanan en önemli Şii düşünürlerden biridir. Murtazâ, ismet doktrinini eleştirilere karşı aktif olarak savunmakta, hem iç (diğer Müslüman ekollerden) hem de potansiyel olarak dış eleştirilere yanıt vermektedir. Murtazâ'nın peygamberlerin masumiyeti üzerine tartışması, kendi konumuna ters düşüyor gibi görünen çok sayıda Kur'an ayetini açıklığa kavuşturmaya odaklanır. Onun masumiyeti imamlara genişletmesi, çoğunlukla tarihsel olaylara dayanmaktadır. Onun kitaplarında akıl ve nakil yollarından istifadeyle sergilediği ilmi çaba ve gayretin neticesi olan uzun açıklamaları Şii doktrinini sağlamlaştırmayı ve karşıt görüşleri çürütmeyi amaçlayan stratejik bir teolojik savunma olarak değerlendirilebilir. Bu bölümde, Murtazâ'nın tevil ettiği bazı ayetleri örnek vermek bu çalışmanın ileri sürdüğü iddianın anlaşılması için önemli bir adım olacaktır.

Murtazâ, peygamberlerin, nübüvvet öncesinde ve sonrasında küçük-büyük bütün günahlardan korunmuş olduğunu, peygamberlerle aynı konumda olduğunu iddia ettiği imamların da aynı şekilde masumiyetini savunmaktadır.³⁸ Onun bu iddiası, Kur'an'da hemen hemen bütün peygamberlere nispet edilen ve onların Allah tarafından uyarılmalarına sebep olan davranışlar işlediklerini bildiren ayet bölümlerini izah etmesini gerekli kılmaktadır. Peygamberlere nispet edilen mutlak masumiyet anlayışının, Kur'an'ın kabulünü istediği bir inanç ilkesi mi veya mezhebi aidiyetin gerekli kıldığı teolojik bir kurgu mu olup olmadığını değerlendirebilmek için ilgili ayetlerin nasıl yorumlandığına bakmak objektif bir değerlendirme imkânı sunacaktır.

³⁵ Tevilde bulunması gereken şartlar için bk. Hayati Aydın, "Kur'an'ı Nasıl Sahih Olarak Anlayıp Tefsir Etmeliyiz? (Tefsir Metodolojisi)", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2014), 10-38.

³⁶ Farklı tevil imkanlarıyla hakikat iddiasının imkanını değerlendiren bir çalışma için bk. Emine Ögük, "Mâtürîdî'nin Görüşleri Işığında Güven Toplumunun Oluşumuna Katkı Sunan Temel Unsurlar = Basic Elements That Contribute to the Formation of Trust Society in the Light of Maturidi's Opinions", *AKİF: Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi* LIV/2 (2024), 202-205.

³⁷ Bk. Murat Oral, "Selefin ve Halefin Tevil Yaklaşımları ve Bunun Yansımaları = Salaf and Khalaf's Interpretation (Tawil) Approaches and Their Reflections on the Tafseer", *Antakiyat: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* V/1 (2022), 27-45.

³⁸ Murtazâ, *ez-Zâhire fî 'ilmi'l-keîlâm*, 337-341; Murtazâ, *Tenzihu'l-enbiyâ*, 23-24.

Hiz. Adem'e nispet edilen açık bir uyarı ve azarlamayı ifade ettiği için "Adem Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı."³⁹ ayeti ile ilgili Mürtezâ'nın açıklamasını ele almak yerinde olacaktır. Bu ayette Hiz. Adem'in Rabbine isyan ettiği ve yoldan çıktığı anlamına gelen iki kelimenin kullanıldığını görmekteyiz. Bu ayeti tevil etmeden olduğu gibi kabul ettiğinde Murtazâ'nın peygamber ve imamların mutlak ismet anlayışını savunması mümkün görünmemektedir. Murtazâ öncelikle bu ayetin te'viline lügavî açıdan yaklaşarak ayette geçen masiyet kelimesinin "emre karşı gelmek" anlamında olduğunu söylemektedir. Bu emir vacip de olabilir nafil de olabilir. Burada Hiz. Adem'in ağaçtan yemeyi terk etmesi onun için nafil bir iştir. Bu sebeple ağaçtan yiyerek yaptığı iş ise nafilayı terk etmesi olup onun çirkin bir iş yaparak Allah'a karşı gelmesi anlamına gelmez. O, iddiasında nafilayı terk edenin de vacibi terk eden kimse gibi isyankâr olarak adlandırılacağını, bunun dil açısından mümkün olduğunu söylemektedir.⁴⁰

Ayrıca ayette geçen gavâ (غوى) kelimesi yoldan çıktı anlamına gelmektedir.⁴¹ Murtaza, bu kelimenin düşündürdüğü olumsuz anlamı ortadan kaldırmak için, Hiz. Adem'in kendisine mendup olan ağacı terk etme eylemini yapmış olsaydı büyük bir sevap kazanacağını, emre karşı gelip ağaçtan yediği için de nafil emirden alabileceği sevabı elde edemeyerek bu imkânı kaybettiğini iddia etmektedir. Burada iyiliğin zıttı bir iş yapmak anlamına gelen gavâ (غوى) kelimesine kaybetmek (خاب) anlamı vermektedir.

Murtazâ'nın bu iddiası, mendup bir şeyi terk edene asi isminin verilip verilemeyeceği gibi yeni bir tartışmaya yol açmaktadır. Onun bu iddiası, birçok nafil işi terk edebilecek olan peygamberlerin isyankâr ismiyle isimlendirilmesini gerekli kılacak ve adeta "asi" isminin peygamberlerde bulunan bir sıfat gibi düşünülmesine yol açacaktır. Çünkü peygamberlerin hayat içinde nafil işleri terk etmeleri dinen ve aklen mümkündür. Bu itiraza cevaben Murtazâ, mendup bir işi terk edenin asi olarak isimlendirilmesinin mecazi olduğunu ve bu durumun başka bir olaya kıyas edilerek benzeri özellikler sebebiyle "asi" isminin keyfi kullanılamayacağını iddia etmektedir. Görüldüğü üzere o, isyan ifadesinin peygamberler için ancak bir kayıt ile özel olarak kullanılmasının mümkün olduğunu, genelleyerek bu ifadenin kullanılamayacağını iddia ederek bu sıkıntılı durumdan çıkmaya çalışmaktadır.⁴²

İlgili ayetin devamında geçen "Sonra Rabbi onu seçti, tövbesini kabul etti ve ona doğru yolu gösterdi"⁴³ ifadesi ya da başka ayetlerde geçen Hiz. Adem'in tövbesinin kabul edildiğini bildiren pasajlar şayet Hiz. Adem günah işlemediyse tövbesinin kabulünün ne anlama geldiği sorusunu akla getirmektedir. Murtazâ, peygambere nispet edilen tövbenin, günahın affı için kullanılmadığını, günahın affedilmesinin ancak Allah'tan bir lütuf olarak gerçekleşebileceğini söyleyerek burada "tövbe etti" ifadesinin Hiz. Adem'in günah işlemesini gerekli kılan bir fiil olmadığını söylemektedir.⁴⁴

Murtazâ'nın konu bağlamında muhtemel görüp cevaplamaya değer kabul ettiği diğer bir itiraz da Kur'an'da Hiz. Adem ve Havva'nın pişmanlık içinde yaptıkları dua da kendilerine zulüm nispet ederek zalim olduklarını itiraf etmeleridir. "Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."⁴⁵ Bu ayetin okuyanda ilk çağrıştırdığı anlamına göre Hiz. Adem ve Havva, yaptıkları bir yanlış sebebiyle pişmanlık içinde suçu üstlendiklerini itiraf ediyor gibi görünse de Murteza açısından bu anlamın kabul edilmesi mümkün değildir. Hiz. Adem ve Havva, emre itaat ederlerse hak etmiş olacakları sevabı kaybetmiş olmalarından dolayı kendilerine zulmettiklerini söylemektedirler. Yasak ağaca yaklaşarak emri yerine getirmeyince zulmettiklerini söylemeleri bir günah işledikleri için olmayıp elde edilecek sevabı kaybetmiş olmalarına matuftur.⁴⁶

Murtazâ, meseleyi Allah'ın ilminde bir değişimin olma ihtimaliyle de izah etmenin imkânsız olmadığı kanaatindedir. Allah bilmekteydi ki, Hiz. Adem ve Havva, ağaçtan yememiş olsalardı cennette

³⁹ Tâhâ 20/ 121.

⁴⁰ Mürtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 24.

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab.*, 3320-3321.

⁴² Mürtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 25.

⁴³ Tâhâ 20/ 122.

⁴⁴ Mürtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 26.

⁴⁵ A'râf 7/23.

⁴⁶ Mürtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 27.

kalmaları ve orada imtihan hayatlarını sürdürmeleri kendi menfaatlerine olacaktı. Ne zaman ki ağaçtan yediler artık onların maslahatına olan durum cennetten çıkmaları ve başka bir yerde imtihan hayatlarını sürdürmeleri olarak değişti. Ağaçtan yemeleri suretiyle elbiselerinden soyutlanmaları da aynı şekilde yeni yerlerindeki maslahatları oldu. İblisin onlardan elbiselerini çekip almasını ise, onları kışkırttığı için kendisine nispet edilen bir hitap olarak görmektedir.⁴⁷ Hz. Adem'in bu eylemiyle küçük günah işlediğini savunan kimselerin de kendisinin benimsediği bu yorumu kabul etmelerini gerekli görmektedir. Çünkü bir cezalandırma olduğunu kabul etmek Allah'ın peygamberini küçük düşürdüğünü iddia etmek anlamına gelecektir.⁴⁸

Murtazâ'nın mensup olduğu inanç ekolünün en ayırt edici ilkelerinden olan masumiyet doktriniyle çelişkili gibi durduğu için tevil etmeyi zorunlu gördüğü pasajlardan biri de Hz. Yunus'un kıssasında geçmektedir. Ayette "Zünnûn'u da hatırla. Hani öfkelenerek gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Derken karanlıklar içinde, "Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum" diye dua etti" buyurulmaktadır.⁴⁹ Murtazâ, Hz. Yunus'un kavmine azabı geciktirmesi sebebiyle Allah'a değil de kavmine kızdığını söylemektedir.⁵⁰ Ayette geçen "Allah Teala'nın da kendisine güç yetiremeyeceğini zannetti" ifadesindeki "قدر" fiilinin "daraltma, sıkıştırma" anlamını alarak sıkıntılarla zorluklarla ona hayatı ve imtihanını daraltmamasını istemesi olarak yorumlamaktadır. Hz. Yunus'un görevinden dolayı kızması ve Allah'ın kendisini cezalandırmayacağını düşünerek kaçıp gitmesi gibi bir anlamı kabul etmemektedir.⁵¹

Hz. Yunus ben zalimlerden oldum derken kendisinden sıkıntıların gitmesini isteyen bir peygambere yakışır şekilde, gerçekte zalim olmadığı halde kendisini zulme nispet edip zalimlerden olduğunu söylediğini iddia etmektedir. Hz. Yunus'un zalimlerden olmadığı halde böyle söylemesi bir peygamber için yalan değil midir itirazına karşı ise Hz. Yunus 'un kendisinin insanlardan olduğunu meleklerden olmadığını vurgulamak için ben o zulmedenlerin cinsindenim, onlardan biriyim demek için böyle bir ifadeyi kullandığını, bu sebeple de insanlara ait bir özelliğe kendisini nispet ettiğini ifade etmektedir. Hz. Yunus bu tavırla kibirden uzaklaşmayı ve tevazuyu kastetmiş olmaktadır.

Murtazâ, Hz. Yunus'a nispet edilen zulüm kelimesinin de Hz. Adem'e nispet edilenle aynı olduğunu iddia etmektedir. Bu durumda Hz. Yunus, "ben zalimlerden oldum" derken birçok nafileyi terk ettiğini ifade ederek bu nafileleri terk etmesi sebebiyle hak ettiği sevaplardan mahrumiyetini itiraf etmiş olmaktadır. Dilde nafileyi terk edene zalim ifadesinin kullanılmadığını itiraf etmesine rağmen, durumun bu kullanımı gerekli kıldığına işaret etmektedir. Murtazâ, Hz. Yunus'un küçük günah işlemiş olduğunu savunanların da yanıldıklarını ifade etmektedir. Çünkü zalimlerden oldum demenin herhangi bir yanlış işlemle bağlantılı olmadığını iddia ederek Hz. Yunus'a küçük günah sebebiyle de olsa zulüm nispetinin Allah'ın peygamberine yakışmayan bir duruma yol açacağını söylemektedir.⁵²

Murtazâ, "Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yunus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir halde Rabbine yakarmıştı."⁵³ ayetini Hz. Yunus'un peygamberlik vazifesinin gereği olan bazı işlere sabretmediği şeklinde tefsir edenlerin cahillerden başkası olamayacağını söylemektedir. Murtazâ'ya göre Hz. Yunus, Allah Teala'nın kendisini imtihan edip de sonucunda kendisine çokça sevap vereceği durumlara karşı şikâyetle bulunması ve bunlardan kurtulmak istemesi sebebiyle sabırsızlıkla nitelendirilmektedir. Hz. Yunus kendisinden istenen nafileleri yapmak hususunda sabır gösterseydi çok sevap elde ederek derecesini yükseltmiş olacaktı. Allah Teala, Hz. Muhammed'e "Balık sahibi gibi olma" derken nafile ibadetlerde devamlılık göstererek derecesini yükseltmesini emretmektedir.⁵⁴

⁴⁷ Murtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 27-28.

⁴⁸ Murtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 28-29.

⁴⁹ Enbiyâ 21/87.

⁵⁰ Murtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 141.

⁵¹ Murtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 142.

⁵² Murtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 142-143.

⁵³ Kalem 68/48.

⁵⁴ Murtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 143-144.

Kur'an'da, yaptıkları bazı davranışlar sebebiyle uyarılan peygamber kıssaları birçok ayette geçmektedir. Murtazâ, peygamberlere nispet edilen bu türden davranışların tamamını konu ile ilgili kaleme aldığı kitabında detaylı bir şekilde ele alarak kendi inanç sistemine göre tevîl etmektedir. Bu çalışmada, konunun kapsamını aşmadan maksadı izah etmeye kâfi görülen birkaç örnekle yetinilmiştir. Murtazâ, kalan ayetlerde de aynı metodunu takip ederek benimsenen inanç ilkelerine uygun bir tevile başvurma yönteminden taviz vermemektedir.⁵⁵

Konu bağlamında çalışmamızda yer verdiğimiz ve Hz. Adem'e nispet edilen isyan fiili hakkında Murtazâ'nın yapmış olduğu yorumlar makul te'vil ilkeleriyle izah edilemeyecek derecede problemlidir. İsmet-i enbiya konusunda Murtazâ'ya yakın bir görüşü benimsemesine rağmen Râzî, isyan kelimesinin vacip de olduğu gibi nafilayı da terk eden için kullanılabileceği iddiasının Arap kültüründe bilinmediğine işaret ederek bu te'vili temelsiz görmektedir. O, dilde bu kelimenin vacibi terk edeni kınamayı içerdiğini söylemektedir.⁵⁶ Murtazâ'nın, Hz. Adem hakkında kullanılan isyan kelimesinin mecazen kullanıldığı için peygamberlerin diğer nafileleri terkinde aynı ismin kıyasen kullanılamayacağını iddia etmesinin de dilde ve nasta herhangi makul bir temeli bulunmamaktadır. Murtazâ'nın, ismet konusunda birçok zorlama tevile başvurmuş Râzî'nin de temelsiz ve zorlama olarak nitelediği yorumları tercih etmesinin temel sebebi, peygamberlerin peygamberliklerinin öncesinde ve sonrasında küçük büyük bütün günahlardan masum olduklarına dair benimsemiş olduğu mezhebî inanç ilkesine olan bağlılığıdır. Murtazâ'nın görüşlerini değerlendirirken özellikle Razi'nin eleştirilerinden hareket etmemizin sebebi, Râzî'nin de konu ile ilgili telif ettiği eserinde mezhebi saiklerle benzeri bir yöntem takip etmiş olmasıdır.⁵⁷ O da benimsemiş olduğu ismet anlayışı için Hz. Adem'e nispet edilen isyan ve kınamanın getireceği problemleri bertaraf etmek için bu fiillerin peygamberlikten önce işlendiğini söyleyerek bir çıkış arama yoluna gitmektedir.⁵⁸

Murtazâ'nın, Hz. Adem ve Havva'nın tövbe etmesinin ve kendilerine zulüm nispet etmelerinin de işlemiş oldukları bir hatadan olmayıp kaybedilen nafil seavaplar sebebiyle olduğunu söylemesinin de makul bir mesnedi bulunmamaktadır. Bu sebeple tövbe ve zulüm kelimelerine iddia ettiği gibi bir kullanım örneği verememektedir. Şayet Murtazâ'nın iddia ettiği gibi Hz. Adem ve Havva küçük de olsa bir masiyet işlememişlerse neden "Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi..."⁵⁹ ve "Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırды. Onları içinde bulundukları konumdan çıkardı..."⁶⁰ ayetlerinde geçtiği üzere kötü yerleri kendilerine gösterilerek cennetten çıkarılmışlardır? Murtazâ'ya göre ne cennetten çıkarılmaları ne de elbiselerinden uzaklaştırılmaları gibi menfaat ve lezzetlerden mahrumiyet bir cezalandırma olarak kabul edilemez, cezalandırma; küçük düşürerek birine vurmak veya acı çektirmektir. Bu durumların ceza kabul edilmesi veya edilmemesi imkân dahilindeyse de peygamberlerin küçük düşürülmeleri uygun olmayacağı için bunun bir ceza olmama seçeneğini benimsemek gerektiğini iddia etmektedir.⁶¹ Murtazâ ceza kelimesinin kapsamı, zulüm ile nitelendirmeye yol açan eylemler ve tövbe etmenin sebepleri konusunda ileri sürdüğü iddialarını destekleyecek bir otorite veya örnek de gösterememektedir.⁶²

Murtazâ, Hz. Adem'in emre uymadığı için Allah tarafından azarlanmasını kabul etmenin sebep olacağı mezhebi çelişkiden kurtulmak için oldukça zorlama ve Allah'a iftira olabilecek bir iddiaya sığınmayı tercih etmektedir. Oysa Allah Teala Hz. Adem hakkında "Andolsun, bundan önce biz Adem'e (cennetteki ağacın meyvesinden yeme diye) emrettik. O ise bunu unutuverdi. Biz onda bir

⁵⁵ Murtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 24-181.

⁵⁶ Bk. Ebu Abdullah Muhammed Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb(et-Tefsîru'l-kebîr)*. (Beyrut: Dârul-Fikr, 1981), 22/127-129.

⁵⁷ İsmet-i enbiya konusunda Râzî'nin ayetleri mezhebi saiklerle te'vil etme örnekleri için bk. Ebu Abdullah Muhammed Fahreddin er-Râzî, *İşmetü'l-enbiyâ* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ve'd-Diniyye, 1986), 49-162.

⁵⁸ Râzî, *İşmetü'l-enbiyâ*, 50.

⁵⁹ A'râf 7/20.

⁶⁰ Bakara 2/36.

⁶¹ Murtazâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 26-27.

⁶² Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Daru Hicr, 2001), 10/116-117.

kararlılık bulmadık. ⁶³ diyerek onun göstermesi gereken kararlığı sergileyemediğini bildirmektedir. Hz. Âdem için bir cezalandırmanın olmadığını ispatlamak için Allah'a iftira olan ve mezhebi saiklerle imamlar konusunda da benimsedikleri "bedâ"⁶⁴ görüşüne tevessül ederek cennetten çıkarılmayı Allah'ın ilminde meydana gelen bir değişiklik ile izah etmeye çalışmaktadır. Bu yorumda mezhep taassubunun mutaassıp fertlerini sürükleyebileceği tahrifatın en açık örneklerinden birini görmekteyiz. Murtazâ, bir peygambere kendi inanç esaslarıyla çelişen ve naslarda açıkça yer verilmiş bir fiilin nispetini kabul etmek yerine, Allah Teâlâ'yı noksanlıkla nitelendirmek olarak değerlendirilebilecek bir yorumu tercih etmektedir. Böylece taassup Kur'an'da açıkça kınanmış olan "Allah'tan din öğrenmek yerine Allah'a din öğretmek" sapkınlığının sebeplerinden biri olmaktadır.⁶⁵

Murtazâ, Hz. Yunus'un kendini "zalimlerden" saymasını, gerçekte günah işlemediği halde tevazu ve kibirden uzaklaşma amacıyla, "insan cinsinden olma" vurgusuyla açıklamıştır. Benzer şekilde, Hz. Âdem'e atfedilen isyanı da nafile ibadetlerin terk edilmesi ve dolayısıyla hak edilen sevaplardan mahrumiyet olarak yorumlamıştır. Bu yorumlarında, "zalim" ve "isyan" gibi kavramlara dildeki genel kullanımının ötesinde, kendi mezhebî kabullerine uygun özel anlamlar yüklediği görülmüştür. Özellikle Hz. Âdem ve Havva'nın tövbe etmelerini ve kendilerine zulüm isnat etmelerini, işledikleri bir hatadan ziyade kaybedilen nafile sevaplarla ilişkilendirmesi, mevcut delillerle temellendirilemeyen zorlama bir te'vil örneği olarak değerlendirilmektedir.

Murtazâ, Hz. Yunus'un, aceleyle kavmini terk ettikten sonra Allah tarafından cezalandırma olarak bir balık tarafından yutulmasını ve kendini zalimlere nispet ederek pişmanlığını ifade etmesini⁶⁶ kabul etmemektedir. Hz. Adem'in olayında olduğu gibi zulüm ve zalim kavramları hakkında dil ve örfte benzeri olmayan karşılıklar takdir etmektedir. "Balık sahibi gibi olma" ayetindeki açık kınamayı da "nafileleri çoğaltmakta sebatlı olmak" şeklinde te'vil ederek, mezhepsel ön kabullerin etkisini göstermiş olmaktadır.

Murtazâ, ayetlerin olduğu gibi tefsir edilmesine karşı çıkarken peygamberlerin ismet sıfatının sarsılacağı gerekçesine sığınmaktadır. Oysa, önceden kabul edilen bir inanç ilkesini merkeze almak yerine temel kaynaklardan, salim akıl ve sahih te'vil yöntemiyle temel inanç esaslarına ulaşma gayretinin tercih edilmesi hakikate ulaşmada daha objektif bir metot olacaktır. Her mezhep bilgininin peşin kabullerden hareketle metne yaklaşmasının neticesi, açık tahrifat ve derinleştirilmiş bir ihtilaftan öteye geçemeyecektir.

Murtazâ'nın peygamberlerin her türlü günden masum olduğu yönündeki mezhebî inanç ilkesine olan güçlü bağlılığının, ayetleri tefsir ederken kullandığı metodun temelini oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlılık, açık ayet ifadelerinin dahi, dil ve örf kurallarına aykırı düşecek şekilde, zorlama te'villerle açıklanmasına neden olmuştur.

Sonuç

Bu çalışma, İslam düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan mezhep taassubunun, inanç esaslarının tespitindeki etkisini Şerif el-Murtazâ'nın ismet görüşü özelinde, bir analizle ele almıştır. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan ve zamanla kökleşen inanç farklılıkları ile ekollerin

⁶³ Tâhâ 20/ 115.

⁶⁴ Klasik ve modern sözlüklerde bedâ kelimesinin müşterek bir anlam üzerine tarif edildiği ifade edilebilir. Söz konusu tariflerin ise daha çok iki anlam üzerine öbeklendiği tespit edilmektedir. İlk anlamı itibara alındığında bedâ, gizlilik sonrası açığa çıkmayı ifade etmektedir. Sözlüklerde bedâ kelimesine verilen bir diğer anlam ise öncesinde bulunmayan bir fikrin kişide neşet etmesidir. Bedâ her ne kadar sözlük anlamından sıyrılarak terim anlam kazanmışsa da kelimenin bu yeni anlamının bütünüyle bir başka manaya sahip olduğu söylenemez. Bu haliyle sözcük daha önce verilmiş ilahi bir kararın meydana gelen yeni şartlar neticesinde değişmesini ifade etmektedir. Böylelikle kelimenin terim anlamıyla da sonradan meydana gelen bir hali ifade ettiği söylenebilir. Buna bağlı olarak da bedâ terimi yer yer tanrının değişkenliği olarak da izah ve tercüme edilmiştir. Bedâ konusundaki delillerin değerlendirilmesi ve konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Ömer Faruk Demirci, *Şîa Kelamında Bedâ Anlayışı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2024), 31-35.

⁶⁵ bk. Hucurât 49/16.

⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 23/199-202.

tarihsel bir gerçek olduğu kabul edilmekle birlikte, çalışma, bu farklılıklar karşısında gösterilen dogmatik tutumların asıl problemi teşkil ettiğini öne sürmüştür. Özellikle Şîa'nın imamet doktrini için merkezi bir öneme sahip olan ismet ilkesinin Kur'an ve sünnetteki naslarla ilişkisi, Murtazâ'nın te'vil yaklaşımları üzerinden analiz edilmiş, bu te'vil çabalarının altında yatan mezhebi motivasyonlar sorgulanmıştır.

Araştırma, Murtazâ'nın, İmamiyye Şîası'nın benimsediği mutlak ismet anlayışını savunurken, naslarda bu anlayışa aykırı gibi görünen ifadeleri nasıl bir metodolojiyle te'vil ettiğini ortaya koymuştur. Hz. Adem ve Hz. Yunus kıssaları gibi Kur'an'daki açık pasajların, Murtazâ tarafından dilsel ve anlamsal zorlamalarla, kendi mezhebinin ismet doktrinine uygun hale getirildiği gözlemlenmiştir. Bu te'vil çabaları, yalnızca metinsel bir yorum faaliyeti olmaktan öte, Şîi akidesinin temel sütunlarından birini tahkim etmeye yönelik stratejik bir teolojik savunma niteliği taşımaktadır.

Bu bağlamda, Murtazâ'nın peygamberlerin ve imamların davetten uzaklaştıran (tenfir) her türlü davranıştan korunmuş olduğu argümanı ile imamın masumiyetinin aklî ve mantıksal gerekliliği üzerine kurduğu çıkarımlar, onun ismet görüşünü mezhebî saiklerle temellendirme çabasının önemli göstergeleridir. Özellikle Hz. Ali'nin masumiyetini imamet makamı için tek geçerli delil olarak sunması, mezhep aidiyetinin inanç esaslarının tespitinde ne denli belirleyici ve yönlendirici olabileceğini açıkça sergilemektedir. Bu durum, mezhebî kabullerin, bazen mevcut nasların yorumlanmasında bir öncelik teşkil edebileceğini ve hatta onları yeniden şekillendirme potansiyeli taşıdığını ortaya koymuştur.

Murtazâ'nın peygamberlerin ismetine dair yorumları, ayetlerin literal anlamlarından uzaklaşarak mezhebî bir inanç ilkesini öncül kabul etmenin doğurabileceği sorunlara işaret etmektedir. Hakikate ulaşmada daha objektif bir metodun, önceden kabul edilmiş inanç ilkelerini merkeze almak yerine, temel kaynaklardan, salim akıl ve sahih te'vil yöntemleriyle hareket etmek olduğu vurgulanmalıdır. Aksi takdirde, metinlere mezhepsel saiklerle yaklaşım, Kur'an'ın bütünlüğünü zedeleyebilecek tahrifata ve akademik ihtilafların derinleşmesine yol açabilecektir.

Sonuç olarak, bu çalışma, mezhep taassubunun hakikat arayışını nasıl etkileyebileceğini ve bazı durumlarda nasların zahiri anlamından uzaklaşarak zorlama te'villerle kendi dogmatik yapılarını güçlendirme eğilimini Murtazâ örneği üzerinden gözler önüne sermiştir. Elde edilen bulgular, sadece Şîa kelimeler geleneği ve ismet doktrini için değil, genel olarak İslam düşüncesindeki hermenötik süreçler, yorum metodolojileri ve mezhep kimliğinin dinî metinler üzerindeki tesiri açısından da değerlendirmeler sunmaktadır. Bu çalışma, kelimeler tartışmalarında nesnel bir bakış açısının, metinsel bütünlüğe saygılı yorumların ve eleştirel düşüncenin önemine dikkat çekerek, gelecekteki araştırmalar için mezhep aidiyetinden bağımsız, daha kapsayıcı ve bütüncül bir inanç esasları tespiti arayışının gerekliliğini bir kez daha vurgulamaktadır. Bu, farklı inanç ekolleri arasındaki diyalogun güçlenmesi ve ortak zeminde buluşma imkanlarının artırılması adına da kritik bir adımdır.

Kaynakça

- Aydın, Hayati. "Kur'an'ı Nasıl Sahih Olarak Anlayıp Tefsir Etmeliyiz? (Tefsir Metodolojisi)". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37 (2014), 9-40.
- Aytepe, Mahsum. "İmamet'in Vucubiyeti Tartışmaları: Kadı Abdülcebbar-Şerif Murtaza". *Kelâm Araştırmaları Dergisi* Kader XIV/1 (2016), 102-118.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf el-. *Kitâbü't-ta'rîfât*. Lübnan: Mektebetü Lübnân, 1985.
- Demirci, Ömer Faruk. *Şîa Kelamında Beda Anlayışı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2024.
- Günel, Mehmet Emin. "İsmet-i Enbiya İlkesinin Kur'an'a Aykırı Yorumlanması Ve Bunun Sebep Olduğu İtikadî Problemler". *Marife* 19/2 (2019), 637-659.
- Günel, Mehmet Emin. "Mu'tezile Ekolünün İhbât ve Tekfîr Görüşlerine Eleştirel Bir Yaklaşım". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (31 Aralık 2017), 271-285.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasebullah, Haşim Muhammed eş-Şazeli. Kahire: Dâru'l-Maarif, ts.
- İsfehânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin Râgıp el-. *el-Müfredât fi şaribi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Seyyid Kiyânî. Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1961.
- Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen b. Ahmed b. Abdülcebbar el-Hemedânî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1996.
- Kartaloğlu, Habib - Erdinç, Ziya. "Şîi-Usûlî Düşünce Açısından Şeyh Müfid ile Şerîf el-Murtazâ Mukayesesi = Comparison of Shaikh Mufid and Sharif al-Murtada from Shi'i-Usuli Perspective". *e-Makâlât: Mezhep Araştırmaları* X/1 (2017), 149-182.
- Kaya, Mehmet. "Kur'an'ın Eleştirilen Yorum Biçimlerinin Ortak İfadesi: Tevil Ve Çeşitleri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (27 Eylül 2018), 123-165.
- Korkut, Ramazan. "Şîi-Usûlî Gelenekte Haber-i Vâhidin Hüccet Değeri: Şerif Murtazâ Örneği = The Value of Evidence of the Khabar al-Wahid in the Shiite Tradition: The Example of Sharif Murtaza". *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi [Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* VII/2 (2021), 1411-1448.
- Kurt, Hasan. "İtikadî Mezheplerin Oluşum Serüveni". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3 (01 Haziran 2013), 23-35.
- Mutahharî, Murtezâ el-. *el-İmâme*. Beyrut: Daru'l-Havrâ, ts.
- Müfid, Muhammed b. Muhammed b. Numan el-. *el-İfşâh fi'l-imame*. Kum: Dâru'l-Müfid, 2000.
- Mürtazâ, Şerîf el-. *Cevâp Mesâili'l-Trablusiyye*. thk. Haydar el-Beyâtî. Kum: Mecmeu'l-Buhusi'l-İlmiyye, 2020.
- Mürtazâ, Şerîf el-. *Cümelü'l-'ilm ve'l-'amel*. thk. Rıza Yahya Purfarmet. Kum: Mecmeu'l-Buhusi'l-İlmiyye, 2020.
- Mürtazâ, Şerîf el-. *eş-Şâfi fi'l-imâme*. thk. es-Seyyit Abdüzzehrâ. Tahrân: Müessesetü's-Sâdık, 1986.
- Mürtazâ, Şerîf el-. *ez-Zâhîre fi 'ilmi'l-kelâm*. thk. Seyyid Ahmed el-Hüseynî. Kum: Müessesetü Neşri'l-İslâmî, 1991.
- Mürtazâ, Şerîf el-. *Tenzîhu'l-enbiyâ*. Kum: İntişârâtü'r-Rızâ, 1947.
- Oral, Murat. "Selefin ve Halefin Tevil Yaklaşımları ve Bunun Yansımaları = Salaf and Khalaf's Interpretation (Tawil) Approaches and Their Reflections on the Tafseer". *Antakiyat: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* V/1 (2022), 25-53.
- Öğük, Emine. "Mâtürîdî'nin Görüşleri Işığında Güven Toplumunun Oluşumuna Katkı Sunan Temel Unsurlar = Basic Elements That Contribute to the Formation of Trust Society in the Light of Maturidi's Opinions". *AKİF: Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi*

- Dergisi*
Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi LIV/2 (2024), 191-212.
- Öz, Mustafa. “Şerif el-Murtazâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/586-588. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Râzî, Ebu Abdullah Muhammed Fahreddin er-. *İşmetü'l-enbiyâ*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ve'd-Diniyye, 1986.
- Râzî, Ebu Abdullah Muhammed Fahreddin er-. *Mefâtihu'l-gayb(et-Tefsîru'l-kebîr)*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sak, Hasan İslam. “Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Kur'ân ve Tefsir Telakkisi”. *AKİF : Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi*
Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi Dergisi LIV/1 (2024), 35-55.
- Taberî, Muhammed b. Cerir et-. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Daru Hicr, 2001.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “İhbât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.